

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 102, GOD. IV, BEOGRAD, UTORAK, 17. AVGUST 2010.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ilić, Tomislav Marković, Saša Ćirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 21. septembra

MIXER

Piše: Ivan Mandić

OČI U OČI

Izveštaj sa snimanja

Stali smo na benzinskoj pumpi na Obrenovačkom drumu. Pred samo snimanje, često se zaustavimo radi dogovora i osveženja. Kod našeg današnjeg sagovornika ja sam već bio gost, da istražim teren, i taj susret nije bio nimalo lak. Deda Veselin se vratio iz emigracije pre skoro dvadeset godina, otprilike kada smo rekli zbogom zvezdi petokraki, ali je još uvek oprezan i pažljiv kada priča o događajima iz prošlosti.

„Ko vas je poslao?“, pitao me je tada, a zatim, pošto moj uviđeni odgovor kako smo mi nezavisni filmski autori nije delovao umirujuće, usledilo je i „Kako ste pronašli moj broj telefona?“. Naravno, morao sam da se vadim - pozvao sam se na lokalnu organizaciju simpatizera vojske kojoj je deda Veselin pripadao za vreme Drugog svetskog rata.

Sa tom grupom bradatih ljudi, sa belim orlovima i krstovima na crnim majicama već sam se sreo. Na sastanku sa njima, pokušavao sam da sakrijem svoju napetost posežući za krajnje bezazlenim poslužanjem za ovu priliku u vidu produženog espresa sa mlekom i keksa sa strane. Bezazlenog, jer sam u školi učio da su pripadnici te vojske bili vrlo surovi i mračni izdanci vojničke tradicije moje zemlje, koji piju krv svojih žrtava. Nisam baš potpuno padao na te priče tada, ali školsko dete koje pritom vredno uči nije bilo teško prestrašiti. Srknuo sam dakle penu sa svoje zaslađene kafe i objasnio kakav film želim da napravim. Dok sam svoju ideju naginjao i levo i desno, elaborirajući kako je njihov pokret preživio 50 godina stigme, kao i mrlju ratnih zločina, kolaboracije i izdajstva, pritom potpomognut sada u procesu rehabilitacije i od državnih organa, sve pazeći da se klimanje glavom mojih sagovornika ne prekine, pažnju su mi privlačile neobične tetovaže na njihovim rukama. Ulivale su mi strah, jer su bile nejasne, ali ipak nisam smeo preći više da zurim.

Uglavnom, susret se isplatio. Ponudili su mi nekoliko veterana koji žive u okolnim selima i kada sam to pomenuo deda Veselinu on se prezirivo nasmeja „Oni? Oni ne znaju ništa! Ja ću da ti pričam, slušaj.“ Tako se otvorio i počeo svoju priču.

Ekipa je bila spremna za pokret, trebalo je snimiti razgovor za koji imamo samo jednu priliku. Prolazeći kroz kapiju mislio sam o tome kako za razliku od prvog susreta kada sam uglavnom slušao, pazeći da ne odam odakle znam za njegovu adresu, sada kada je kamera uključena treba postaviti prava pitanja.

Radilo se o susednom selu, Vraniću, gde je kaznena ekspedicija u kojoj je deda Veselin učestvovao kao lični zamenik komandanta, u zimu 1943. godine iza sebe ostavila 72 žrtve, masakrirajući čitave porodice. Veselin je taj detalj u svojoj priči pažljivo i

naširoko zaobišao, ipak mu pridajući veliku pažnju jer nas je oštro posmatrao dok je cedio poneku reč o tim danima. A kako i ne bi, kada je posle rata bio na poternici za saučesništvo u teškom zločinu. Usledile su priče o povlačenju vojske pred Crvenom armijom i snagama NOVJ u zimu 1944., zajedno sa vojnicima Vermahta, sada mnogo veselije i sa više anegdota, zatim o danima u francuskom zarobljeništvu i emigraciji preko okeana. Deda Veselin se od onda zaista mogao pohvaliti proživljenim životom. Na dalekom kontinentu je izrodio četvero dece, osam unučadi i troje praunučadi. Bio sam impresioniran! Prilično vitalan i u ovim godinama, oženio se po drugi put udovicom svog ratnog druga i došao da živi ovde, u rodnoj zemlji. Ipak ne u svoj rodni kraj koji i nije toliko blizu ovom mestu, već ironijom sudbine ili slučajja, ili možda i namerno - nekako baš kod sela Vranića. Ipak, ispričao mi je da je jednog svog saborca iz tih dana 1943 sreo u zabačenim krajevima svog dalekog kontinenta kako radi kao radnik na građevini. Ovaj se pravio da ga ne pozna i nije želeo da priča na svom maternjem jeziku! Deda Veselin je to pričao kroz smeh, ali meni nije bilo smešno. Možda zato što sam čitao saslušanja učesnika tog pokolja koji ako su imali tu sreću da ih meštani sela posle oslobođenja ne rastrgnu žive na ulici, budu plen oficira državne bezbednosti.

Dok je tonac postavljao mikrofonske bubice, razmišljao sam o

Foto: FoNet

izjavama iz istrage koje sam čitao u spomen sobi porodice Pantić u selu Vraniću. U toj sobi se nalaze slike deset ukućana koje stradali u noći na Svetog Nikolu 1943., pri čemu je najmlađa žrtva, mali Ljubomir, imao godinu dana i pronađen je u kolevcu, ruke vezane za svoju majku. Niko od uhvaćenih nije priznavao zločin - bili su tu ali nisu oni ubijali, nego taj i taj. Posle suočenja i međusobnih optužbi menjali bi iskaze i priznavali ponešto. Prilično zanimljivo štivo ti policijski zapisnici!

Počeli smo razgovor u opuštenom maniru, kroz teme koje smo već prošli. Članovi porodice Pantić su mi pričali da je tenzija postojala od početka rata između opcije koja se zalagala za opstanak monarhije i dominaciju nacionalizma i onih koji su smatrali da je došao trenutak za revoluciju i novo doba društvene jednakosti. Njihove žrtve su naginjale ovoj drugoj varijanti, odnosno bili su označeni kao komunisti. Tačnije jedan njihov član, Dragomir, mladić od 22 godine, bio je po priči Pantića, uočen

MIXER

Ivan Mandić: Oči u oči

antiCEMENT

Saša Ćirić: Iz Tokija s ljubavlju

ŠTRAFTA

Saša Ilić: Trigonometrija Ninove nagrade

Tomislav Marković: U zdravoj knjizi zdrav duh

VREME SMRTI I RAZONODE

Predrag Lucić: Šizofrendija

BLOK BR. V

El Rašid: Uštve 2

kao najopasniji zbog veza sa Kosmajskim partizanskim odredom i entuzijazma sa kojim je opisivao budućnost u kojoj će svi uživati plodove progressa. Bilo kako bilo, Pantići su stavljeni na spisak sa još 13 opasnih porodica, koji je zatim podeljen grupama od po dvadesetak naoružanih ljudi, koje su potom krenule sva-ka na svoj zadatak.

Deda Veselinova žena, dobro stojeća baka, iznela je gibanicu i rakiju, smejući se, jer je to tradicionalno vojničko jelo iz rata. Baka Pantića mi je pričala kako su tek posle oslobođenja od hapšenih i suđenih saznali šta se tačno dešavalo u kući. Njen brat Dragomir je stajao sakriven iza ormara i kada je čuo zapomaganje deteta i ženu koja ga zove iz susedne sobe gde su počeli da ih kolju, istrčao je ali nije daleko stigao. Pet šest naoružanih ljudi ipak lako savlada porodicu od deset članova. Priča o tom događaju me uvek potrese ali pošto su mi je razni članovi porodice prepričavali više puta naučio sam da se nosim sa jezivim detaljima.

Naš razgovor se polako približavao delu kada bi ja trebalo da postavim provokativnija pitanja. Baka Pantić, koja je sa još nekoliko njih bila sakrivena u susednoj kući i tako preživela, i koja je sledećih dana sahranjivala žrtve, pričala mi je ranije da je narednih dana baš on, sada deda Veselin, tada mladi dugokosi ratnik, nosio odelo njenog brata Dragomira, pošto je deo vojničkog plena bilo sve što mrtvima više nije trebalo.

Kao i to da se nedavno doselio baš u susedno selo gde mirno živi. Njen drugi brat, Dragoljub, koji je te noći takođe bio sakriven, ovekovečio je taj detalj u knjizi koju je napisao o tom događaju. Spremao sam se da izvučem knjigu i da pomenem taj moment.

Bio sam nervozan, pitao sam se kako će to da prođe. Da li će se stari čovek uznemiriti kada pokrenem tu temu? Da li će ustati i otići, ili možda nas isterati napolje? Kako će reagovati? Da li ima slabo srce, šta ako budem odgovoran za neki neprijatan slučaj? Pantići nisu želeli da se sa njim sretnu, odnos žrtve i dželata je složen, trajan i traumatičan, samo ih je zanimalo šta je sa odelom koje su videli da je nosio. Želeli bi ga nazad.

Sa pojasa ispod stola sam potegao knjigu, kao i sliku porodice Pantić iz 1943. Snimatelj je uzeo kameru u ruke sa stativa, da bi mogao da isprati događaj, jer sam u planu najavio ovaj dramatičan trenutak. Svi smo se pokrenuli.

„Znam tu knjigu. Ništa nemoj da mi pokazuješ. Znam i sliku.“ Iznenadio sam se kako je stari upućen. Doduše Pantići su mi pričali da su svojevremeno prijavili slučaj policiji i tražili hapšenje, ali im je posle nekog vremena rečeno da „sada nije vreme za te stvari“. Službenici državne bezbednosti ga više nisu gonili. Pri likom prvog susreta deda Veselin mi je ispričao da mu je upravo jedan prijatelj koji je imao uvid u to javio kada je bilo bezbedno da se vrati u zemlju. Čudni su ti službenici tajne policije - čas te gone a onda ti dojavljuju informacije!

„Znam, pominju me imenom i prezimenom. To mene ne zanima.“ Bojažljivo izvadih adut - „Odelo... da li biste im vratili to odelo koje ste uzeli?“ Čekao sam sa strepnjom reakciju.

„Ha, ha ha! Tačno je, nosio sam odelo ali ko zna gde je to. Kada smo se povlačili ostalo je u nekom jarku!“ - ostao sam zatečen: ni krivice, ni neprijatnosti, ni saosećanja. Ništa!

Onda sam čuo i njegovu verziju, pomalo izobličenu od vremen-ske distance i teorija zavere u odnosu na zapisnike koje sam čitao. Bio je u četi, baš u dvorištu Pantića, čuvao je stražu baš kod stare kuće gde se krilo njih nekoliko koji su preživeli. Čuo ih je, ali ih nije odao, takoreći - spasao ih je! On nije ubijao nikoga. Za sve su odgovorni sami komunisti, koji su to organizovali da obrukaju njihov pokret. Njegov komadant, inače sastavljač spiska neposlušnih, nema ništa sa tim. To je strašno, to što se desilo ljudski um ne može da shvati. Zašto bi to neko naredio?

Zurio sam u njega i pokušavao da se snađem sa nekim novim pitanjima, zatečen njegovom čvrstinom i odbijanjem da se suoči sa činjenicama. Nisam uspeo da stignem daleko. Na moja dosadna ispitivanja na kraju je rekao:

„Slušaj, dečko, šta sam ja radio u ratu vi nikada nećete saznati. A ja to ne bih rekao ni rođenom bratu.“ U moru nepoveza-

nih sećanja i nelogičnih objašnjenja ovo je zazvučalo brutalno istinito.

Sa kapije sam video kako nas ispraća vojničkim pozdravom, a njegove vodenaste zenice u koje sam piljio za vreme razgovora i dalje su me mučile. Zagledao sam se u lice zločina. Šta sam video? Proučio sam najsitnije detalje jednog organizovanog i masovnog pokolja civila za koje nema objašnjenja u prirodi razumnog ljudskog bića. Upinjao sam se da shvatim bar nešto, imajući u vidu da država i društvo, posle dugo vremena nekako više staju na stranu počinilaca nego žrtava. Šta sam saznao? Šta sam mogao da doživim posle patnje koju pričinjavaju slike zločina? Ništa. Sve se izmicalo u mom grčevitom pokušaju da razumem. Osećao sam se poraženim od strane tog starog čoveka, nisam uspeo čak ni da ga ganem. Iza svega ostalo je ćutanje, patnja i stid.

I veliko ništa. ■

antiCEMENT

Piše: Saša Ćirić

IZ TOKIJA S LJUBAVLJU

Rade Jarak: *Japanski dnevnik* (VBZ, 2010.)
Wakamono (Knjigomat, 2010.)

Polugodišnja likovna stipendija (osnovati P-70 u Zagrebu, pod hitno!) odvela je Rad(et)a Jarka (1968., Dubrovnik), slikara akademskog bekgraunda i pisca već respektabilnog opusa (2 knjige poezije, 7 romana, 2 knjige priča i 1 knjiga eseja) na rezidencijalni program u gradić Kunugiyama i rezultirala (za sada) knjigom dnevničko-putopisnih beleški, akcionim romanom noir i portretima tri pisca: Franca Kafke, Tomasa Bernharda i Danila Kiša. Portreti nisu samo likovni omaž omiljenim autorima, dotirani omaž koji dvodimenzionalnost platna remeti unošenjem korišćenih predmeta: jedan ključić i dugme završice posred Kafkinog lica, jedno crno gavranovo pero sa tokijske ulice biće ušiveno crvenim koncem na drugi portret. Kafka je, kako ga vidi Jarak, ključ (bez brave) za razumevanje Tokija, donekle i japanskog mentaliteta. Kiš je uzor i podstrek, ali u prethodnim knjigama (recimo u romanu *Pustinje*, koji je svesno pisan u stilsko-pripovednom zagrljaju *Ranih jada* i novele *Bašta, pepeo*). Nejasna nam je portretna inspiracija za Bernharda, ali zato su tu Mišel Turnije i Mišima, nekad omiljeni autor romana *Ispovest maske*, pritajeni homoseksualac i sadista, ritualni samoubica.

OKO DNEVNIKA

Čemu dnevnik? Ovo pitanje Jarak sebi ne postavlja. Dnevnik se mora ispisati, jednako kao što se portreti moraju naslikati. Naglasak nije na preuzetim obavezama niti na ekstazi paralelnog rada. Ipak, ima nečeg paradoksalnog u Jarkovom porivu ka dnevničkom pisanju. Ono dolazi kao posledica putovanja. „Identitet kretanja, identitet promjene mi je bitan. Alternativa. Bijeg. To me smiruje“, zapisuje Jarak. Putovati radi putovanja, promene mesta, nemir nestišljivosti, apologija nemiru, „kinetika kao poetika kretanja“, beg u nepoznato, mir koji donosi bežanje..., lako je prepoznati krhotine romantičarskog i avangardnog senzibiliteta. Putovati ne da bi se upoznavalo, podučavalo, misionarilo; ne ni sa pritajenim uverenjem da je drugde bolje (jer svuda je bolje gde još uvek nisi) i željom da se negde skraši; to je negacija začaurenosti i konačnosti, privid lakoće, kratkotrajni zanos promene.

Postmoderna, počivala u miru, trajno je uzela junfer umetnosti, ili bar potvrdila da umetnik nije nevin, niti je ikad bio, da nije asocijalni i apolitični slavuj na grani već mehanička igračka u vlasti svojih nagona, svog egomanskog libida, pregažen silnicama svoje epohe. Stvar je samo u tome hoće li pristati da glumi uškopljenog iluzionistu ili će izvrnuti rukavicu na naličje, razrezati poklopac sa mehanizma i gledati u svoje mehaničko srce dok pumpa toner i isijava blagu radijaciju. Može se biti i melanholični begunac, poput Jarka, dobrovoljac za „tetovažu“ u Kafkinjoj „Kažnjeničkoj koloniji“, jer bol izostrava percepciju i donosi nasladu sećanja, nagoni da se pisanjem svakodnevno ispunjava bezdan vlastite praznine. Usamljenost se pretvara u vrlinu, preimućstvo destilisano od čežnje za zanemarenom porodicom ili za pokrovom puti. Beži se da bi nam bilo gore a drugačije, usud kretanja proizveo je otrovni ritam u krvi. Otuda je dnevnik uvek otvoren i neizvestan jer se obraća nepotrošenom horizontu sadašnjosti, „avantura bez jasnog ishoda“.

Uz to i „fikcija“, jer je i jezik, smatra Jarak, fikcija, „dubinsko fantazmatski medij“: uobrazilju i pređubeđenja govornika čini nerazmršivim delom vlastite supstance. Složio bih se sa autorom samo utoliko što žanr lirskog dnevnika, kome i Jarkovo pisanje pripada, isto kao kod Crnjanskog i Rastka Petrovića, recimo, selekciju prizora, izbor detalja, oblikovanje retorskih i stilskih figura, osluškivanje glasova u rečima, disciplinivanje iskaznog ritma rečenica..., čini da ono o čemu se piše, tu označenu geografiju, Hiperboreju, Afriku i Japan, potisnemo u drugi plan. Jezik dnevničkih zapisa poslušno prati zadati takt, prenoseći teskobu ili ushit, rasterećenost ili požudu, kako kad, kao da to progovara literarni junak a ne čovek, možda poznanik, koji se ogoljeno izlaže na tržnici teksta.

ETNO-FLEŠ

Knjiga Radeta Jarka pati od nefunkcionalnih ponavljanja (nekoliko puta sa istom svrhom pominje da sledi godina tigra ili poredi svoj trenutni položaj sa pričom „The kitchen“ Banane Jašimoto) - kao da su lektor ili autor malo zadremali, pati od najpre digresivnih pa predvidljivih obraćanja čitaocu ili poetiranih iskliznuća u sentimentalnost (melanholija i nostalgija se i inače jednom svojom stranom oslanjaju na patetiku, otuda uzde pisanja moraju biti stalno čvrsto zategnute). *Japanski dnevnik* jednim svojim delom doslovno pripada žanru dnevnika dajući prostor recepcijski redundantnim utiscima ili konkretnim osobama i aktuelnim odnosima, što ima ukus indiskrecije. Uočljive su psihološke oscilacije kod autora i one idu od dvojake fasciniranosti Japanom (najlepša zemlja i fantazmagorična drugost) do zebnje hoće li se psihički zdrav vratiti kući, neko nisu logično motivisani niti porističu iz teksta dnevnika, štrče kao impulsivni grebeni svodećeg zaključka. Takođe, ne može se tvrditi da *Japanski dnevnik* sadrži obilje podsticajnih etno-kul-

Foto: FolNet

turoloških opservacija ili suptilnu introspekciju. Vrednost ove knjige leži u lirskoj pikturalnosti stila, osetljivosti za atipičnosti svakodnevice, za fine dijagrame svetla i klime. U tekstu osećamo stešnjenost i brzinu japanskog načina života, podozrivu ravnodušnost i poneko gostprimstvo, blagu erotsku nadraženost u predočavanju tinejdžerske i ženske figuralnosti u tekstu. Tekst sadrži nekoliko intuitivnih uvida o japanskom mentalitetu koji Jarak vidi kao spoj duboko zatomljene strasti i kolketivno potčinjavanje strogoj formi propisa i uniformi, konzervativne nepoverljivosti prema strancima i odsutne melanholične submisivnosti u javnom prostoru. Japanska administracija je izuzetno spora a nepoznavanje engleskog jezika je široko rasprostranjeno (gotovo potpuno van Tokija i velikih gradova). Uputstva u javnom prevozu i deklaracije na prehrambenim proizvodima isključivo su na japanskom jeziku.

SCENARIO ZA STRIP

Wakamono je kratka novela, knjižica malog formata od 80-ak stranica, ispisana i prelomljena kao *Tango*, prethodni Jarkov roman čija je radnja smeštena u Argentinu u doba vojne hunte. „Narativne lestve“ (Mirko Kovač), kratke rečenice nanizane kao stihovi, zanjihale su se sada na drugom kraju sveta. Radnja *Wakamona* većinom je smeštena u Tokijo, grad od 13 miliona stanovnika, ni sa čim uporediv megapolis koji izgleda onako kao da ga je Kafka sanjao, piše Jarak u svom *Japanskom dnevniku*. Ova novela sva je kao scenario za mange, taj japanski produkt planetarno popularne filmsko-izdavačke industrije. Mada mange predstavljaju i oblik demokratizacije stripa - svako se može okušati u crtanju svoje priče i traženju izdavača. Romanopiscu nije pala kruna s glave okušavši se u žanru akcionog trilera koji operiše sa nekoliko zanimljivih momenata: bizarni likovi japanskih plaćenih ubica (svako ima ozbiljan mentalni ili telesni defekt) i narator kao sadistički nastrojeni kriminalac (omazh Mišimi). Jarkovljevske motivi su neizbežni: začini lirske deskripcije, muška erotska opsesivnost i kratkotrajni kontakt naratora i žene-ubice koju će likvidirati umešto da joj plati za uspešno obavljen posao. „Stilska vežba“? Možda, barem u onoj meri u kojoj je to i Pekićevo *Besnilo*, samo neuporedivo komprimovanije. Poslastica pisanja bez estetskih pretenzija, kretanje rubnim područjima sve prisutnije žanrovske literature, relaksiran odmak od mejn strima vlastitog „opusa“ ■

Piše: Saša Ilić

TRIGONOMETRIJA
NINOVE NAGRADE

Ćosićeva Srbija je kazan koji vri i bunca i kolje i stiče i posluje. Ovim rečima je Borislav Mihajlović Mihiz u januaru 1954. dve nedelje pre ustoličenja nove književne tradicije u srpskoj i jugoslovenskoj kulturi, pozdravio *Korene*, tek objavljeni roman Dobrice Ćosića, prvog (i potom višekratnog) laureata NIN-ove nagrade kritike za roman godine. Kada je 5. februara 1955. NIN-ov žiri (Milan Bogdanović, predsednik; Velibor Gligorić; Steva Majstorović; B. M. Mihiz; Zoran Mišić i Eli Finci) jednoglasno predložio Radničkom savetu NIN-a da se Nagrada dodeli Dobrici Ćosiću, niko nije bio začuđen takvom odlukom. Ni sam Ćosić, čiji je intervju objavljen u istom broju novina, nije bio iznenađen, a ni *uzbuđen*. Delovao je spremno i svečano, čak i kada je izjavljivao da je u književnom smislu pozeleo „krvlju da priča kakvi su ljudi živeli i kakvi žive na ovom parčetu zemlje...” Ne treba zaboraviti ni to da je nagrađeni Ćosić već u to vreme bio visoki funkcioner Partije i jedan od čelnih ljudi u kulturi Srbije, pa bi se gledano s današnjeg aspekta ta situacija mogla uporediti kao kada bi NIN-ovu nagradu dobio, recimo, Nebojša Bradić za neki svoj potencijalni roman o poslednjim danima života Meše Selimovića. Ni to nije isključeno da će se dogoditi, ali postavlja se pitanje kakva dela su dobijala i kakva će dobijati NIN-ovu nagradu. Kada bi se pretresao čitav spisak laureata za poslednjih šezdesetak godina, moglo bi se ustanoviti da je tek 20 posto nagrađenih romana zaista vredelo. Ostaje 80 posto. Da li je to potstak promašaja ili nešto drugo. Pre bi se moglo reći da je to glavna linija nagrađivane literature i da je onih 20 posto zapravo iskakanje iz ninovskog koloseka, niz incidenata (kada je reč o kraju šezdesetih ili početku sedamdesetih godina) ili sporadičnih ekscesa i vaganja (kada je reč o osamdesetim i devedesetim). Na osnovu izveštaja prvog NIN-ovog žirija mogu se ustanoviti dve bitne stvari: godišnja romaneskna produkcija ne teritoriji Jugoslavije te 1954. nije prelazila dvadeset romana (zajedno sa *Prokletom avlijom* Ive Andrića), a obrazloženje žirija nije sadržalo kritičko kao ni poetsko obrazloženje na osnovu kojeg se nagrada dodeljuje određenoj knjizi. Očigledno su takvi poetski izleti, u stvari, tekovina novijih vremena. Milan Bogdanović je tada pre svega govorio o metodu rada žirija i o „procvatu jugoslovenskog romana” u celini. Naposljetku je samo izneo popis romana iz užeg izbora (A. Vučo; R. Konstantinović; I. Potrč; J. Ribnikar; D. Ćosić; E. Šinko) i izneo predlog žirija o dodeli nagrade za 1954. Sve ostalo je poverest puna *buncanja i krvi*.

SUDBINA BEZ KOMENTARA

Od memorandumske 1986. do petooktobarske 2000. godine, NIN-ova nagrada je zabeležila ukupno četiri pogotka: *Forsiranje romana reke* Dubravke Ugrešić (1988), *Sudbina i komentari* Radoslava Petkovića (1993), *U potpalublju* Vladimira Arsenijevića (1994) i *Mamac* Davida Albaharija (1996). Naspram njih stoji jedanaest naslova, počev od *Testamenta* Vidosava Stevanovića (1986) do *Sitničarnice „Kod srećne ruke”* (2000) Gorana Petrovića. Neko ko bi ovakav skor posmatrao sa strane, s pravom bi se zapitao šta to nije bilo u redu tokom tih godina. Jednostavan odgovor bi glasio da je najpre tekla opsežna priprema za rat, koju je svojski podržala i infrastruktura NIN-ove nagrade, da bi se potom prešlo u permanentno ratno stanje koje je samo privremena promena u konstelaciji žirija sredinom devedesetih dovela do *poremećaja*. Velika očekivanja nakon Miloševićevog pada nisu ispunjena, a NIN-ova nagrada je kao stara sluškinja dnevne politike i, ovoga puta, tranzicijskih lobiranja, nastavila da radi po starom. Deset novih krvavih godina buncanja nisu donele nikakve promene. Naprotiv, imenovani žiriji su nastojali da či-

Foto: Danas

taoce i dalje prave budalama, objašnjavajući da su *Ukop oca* Mladena Markova, *Semolj zemlja* Mira Vuksanovića i *Glasovi u vetru* Grozdane Olujić prvorazredni romani, te da su ambadorske knjige poput *Uspona i pada Parkinsonove bolesti* Svetislava Basare ili *Ruskog prozora* Dragana Velikića ona razina književnog standarda kojem treba težiti. Ukupni skor dveihiljaditih je u stvari melanž dnevne politike, lobiranja i vraćanja zasluga piscima pred penzijom čija su najvažnija dela napisana krajem osamdesetih. To potvrđuje i edicija Off-NIN (2005) koju su profesori univerziteta, naknadnom pameću oformili i objavili u produkciji Ljušićevog Zavoda za udžbenike. Tamo je svoje mesto našla i Basarina *Fama o biciklistima*, koja je zasluženo trebalo da bude nagrađena 1989. kada je NIN-ova milost poklonjena ultranacionalističkoj knjizi *Vaznesenje* Vojislava Lubarde. Umesto da je vratio NIN-ovu nagradu, u znak protesta zbog svega što je učinjeno u srpskoj militarizovanoj kulturi poslednjih decenija, Basara je oberučke prihvatio lentu i

ugradio se u kanon za koji se danas, više nego ikada pre, može reći da pripada *Srbiji koja bunca i kolje i posluje*. Dakle, NIN-ova nagrada je imala kapacitet da nakon 2000. godine počne da oblikuje drugačiju literaturu od one koja je bila dominantna prethodnih decenija ali to, naprosto, nije učinjeno. Zbog čega? Zbog toga što u Srbiji nije bilo dovoljno relevantnih kritičara i kritičarki koji bi uspeali da prepoznaju obrise nove literature ili zbog nepostojanja takve književnosti? Naprotiv. Radi se rigidnoj političkoj strukturi koja nikada nije demontirana i koja je izborom članova žirija nastavila da demonstrira svoju moć sve do danas.

ZAŠTO KAŽETE KNJIŽEVNOST, A MISLITE NA SRPSTVO?

U poslednje vreme je grupa P70, ojačana pozadinskim delovanjem SANU i Katedre za srpsku književnost Filološkog fakulteta u Beogradu, iznela na videlo ono što su njihovi mentori uporno odbijali da izgovore. Polemika oko termina srbijanske, odnosno srpske književnosti samo je ogolila višedecenijske mehanizme koji su upravljali stručnim procenjivanjem tekuće književne produkcije u Srbiji. Radi se o procesu stapanja poimanja književnosti i nacije što je analogno sa poistovećenjem pravoslavlja s nacijom. Postoji mnogo signala koji nam to mogu posvedočiti, a neki od njih, najmarkantniji, kriju se u recentnoj prošlosti NIN-ove nagrade. Naravno, reč je o *Semolj zemlji* Mira Vuksanovića, koji je bolje od svih svojih prethodnika, pa čak i od Milovana Danojlića, objasnio koliko su „arhaične reči” u opasnosti, koliko je srpski jezik u opasnosti, osobito u Crnoj Gori koja je tada prolazila kroz referendumsku euforiju. Miro Vuksanović je eksplicitno i na samoj dodeli NIN-ove nagrade objasnio smisao svoga pisanja kao odbrane od *dukljanitisa vulgarisa*. Kada su ga pitali da li je čitao nove crnogorske pisce (Brkovića, Nikolaidisa, Spahića i Radulovića), odgovorio je da „ta dela još uvek nisu prevedena na srpski, pa ih nije mogao čitati”, „da je dukljanska književnost jedina na svetu čiji su svi pisci živi”, kao i „da je

ta književnost napisana na nepostojećem jeziku”, te da prema tome i ne postoji. Ovakvu aroganciju, dostojnu srpskog nacionalizma podržao je žiri NIN-ove nagrade, mediji, ali i svi oni koji su svojim knjigama participirali u trci za ovo tzv. književno priznanje, pa prema tome i ja sâm, jer sam u toj *utakmici* učestvovao. Legitimizacija rada ove institucije opasnija je od samog učinka *semoljanja*, *vaznošenja* ili *korenovanja* laureata i njihovih žreca. To znači da smo svi mi stali iza onoga sto je servirano na konačnoj dodeli Nagrade kao iza zajedničke srpske platforme za odbranu srpskog jezika ali i srpstva u Crnoj Gori. „Književnost je u opasnosti!”, opominje nas profesor Radivoje Mikić na jednom od mnogobrojnih književnih panela: Treba je braniti! A kako se to brani književnost i od čega. Nedavno smo na tribini u SKC-u čuli da je *komadanje tela srpske književnosti* izuzetno opasno i da se tome mora stati na put. P70, sa svojim zagrančnim kapacitetom, radi na tome da sve te komade *razorenog tela* reintegriše, osobito srpsku Spartu i prekodrinske teritorije, bez kojih bi savremena srpska književnost ostala u invalidskim kolicima, gde joj je zapravo i mesto. NIN-ova nagrada je važna poluga za tu vrstu reintegracije. Čak i kada se kalkulantski dodeli nekom piscu kao što je Vladimir Tasić (doduše za prilično lošu knjigu), ona predano radi na ostvarenju *srpskog sna* čije je koordinate decenijama ponavljao vojvoda Šešelj. Ali opet se postavlja pitanje, kako to treba braniti književnost. Da li na način jednog Danila Žuže koji je metalnom šipkom nasrnuo na bivšeg člana NIN-ovog žirija i kritičara Teofila Pančića? Verujem da bi se novoproglašeni članovi žirija saglasili s tim, osobito oni koji dolaze iz „slobodarskog” *Pečata*.

ŠTO DELAT?

Pre nekoliko dana su elektronski mediji u Srbiji preneli fragmente telefonskog razgovora koji bi se mogao okarakterisati upravo onom Mihizovom rečenicom s početka ovog teksta. Kuriozitet sam po sebi je i taj što je jedan od sagovornika bio upravo prvi (i potom višekratni) laureat NIN-ove nagrade - Dobrica Ćosić. Razgovarao je s Ratkom Mladićem, ulažući veliki trud da ga pomiri s Radovanom Karadžićem. Dakle, radi se o dvojici pisaca i jednom implementatoru epske poezije, na koju se pozivao dok je izdavao komandu: Pravac Potočari! U tom jednakostraničnom trouglu, živi trenutno i srpska književna scena: temena su *Koreni - Čudesna hronika noći - Početak bune protiv dahija*. Na preseku težišnih duži nalazi se najveći tabu - Srebrenica. I NIN-ova nagrada je svih ovih godina funkcionisala u tom trokutu. To je zapravo njena struktura. Čak kada se u žiriju nađe i neko poput Teofila Pančića. Čak i kada se u najužem izboru nađe neko poput Filipa Davida. Čak i kada se izvrši svojinska transformacija NIN-a. Struktura nastavlja da radi po starom. Nova postava članova žirija nam već sve govori. Vasa Pavković, kritičar *Pečata* (vidi: Bulevar zvezda, **Beton** br. 51) kao predsednik žirija. Ljiljana Šop sa *ravnogorskim softverom* u pozadini, Mileta Aćimović Ivkov kao *sitni obrtnik magle*, profesor Aleksandar Ilić kao nekompetentni poznavalac bilo čega, i na kraju Mladen Šukalo, dobri pastir *jagnjeta božjeg i zvijeri iz bezdana* (vidi: Davor Beganović: „Scientia postapocalyptica”, **Beton** br. 89). *Srbija kao da i dalje vri i kolje i posluje*. Jedini mogući odgovor je izlazak iz tog trougla. Bojkot institucije kakva je NIN-ova nagrada. Sve drugo je ne samo njena legitimizacija, nego i čuvanje tabua koji se nalaži u ninovskom *srcu tame* ■

BETONJERKA
MESECAPoslušemo s gubicima
da bi Srbijom potekli
med i mleko.

Milan Bleko

ŠTRAFTA

Piše: Tomislav Marković

U ZDRAVOJ KNJIZI ZDRAV DUH

NIN-ova nagrada za najbolji roman godine je nešto za šta se vredi boriti. Pored značajnog novčanog iznosa, tu je i medijska pažnja koja ponosnog laureata brzo i lako lansira u zve zdane visine književne popularnosti. Nijedna druga nagrada, kojih u Srbiji ima između 300 i 3000 (tačan broj ni Predrag Čudić nije uspeo da utvrdi, za nekim nagradama se još uvek traga), nije praćena tolikom medijskom halabukom, a broj intervjuva koje nagrađeni pisac objavi tih postniovskih dana po pravilu prevazilazi ukupan broj pojavljivanja u medijima koje je imao u prethodnom spisateljskom životu. Odmah se štampa drugo izdanje romana, prodaja raste, izdavač je srećan, pisac se baškari na lovorikama, kratko – život je lep. I to nije sve. Široko je rasprostranjena predstava da je roman koji osvoji NIN-ovu nagradu neupitna vrednost srpske književnosti, delo koje se automatski katapultira u književni kanon, odakle mu nema mrdanja dok je sveta i veka. Pisac i pre smrti biva besmrtni, i pre konačnog suda književne istorije osuđen na večnost. Na njegovom delu napajaće se buduća pokolenja, a književni poletarci uče tajne teškog spisateljskog zanata. Kad se sve sabere, postaje očigledno koliki je teret odgovornosti na nejakim plećima NIN-ovog žirija. Njihova odluka ima dalekosežne posledice i zato pažljivo procenjuju svaki roman, dvaput mere – jednom seku, a kad najzad glasaju za svog favorita i odaberu dobitnika, još pažljivije mere svaku reč koja će se naći u famoznom *obrazloženju žirija*. Iako dotično obrazloženje naizgled traje kratko, tek jedan dan, i završava u novinskim arhivama, ono ipak sadrži ključne razloge zašto se neko delo kanonizuje. Ozbiljnost s kojom članovi žirija pristupaju ovom mukotrpnom poslu najbolje se vidi na primerima. Tako, recimo, povodom dodele NIN-ove nagrade Milovanu Danojliću za roman *Oslobodioci i izdajnici* član žirija Želidrag Nikčević blagoizvoleo je izjaviti kako je Danojlić „lingvista naše tragedije“ (*Naša borba*, 13. januar 1998). Zbunjeni čitalac neminovno mora da se zapita na koga se ova množina odnosi. Možda je Nikčević izdanak kakve vladarske dinastije, pa je reč o kraljevskoj množini. Ili se radi o tragediji samog žirija, jer je Nikola Milošević (predsednik žirija) napustio sednicu sat vremena pre proglašenja laureata, a Danojlić našao da se u romanu bavi baš stereotipom o srpskoj neslozi i tako anticipirao ovaj nemili događaj. Stvari postaju malo jasnije tek kad pročitamo saopštenje žirija u kojem, između ostalog, stoji: „Danojlićev roman podstiče na trezveno razmišljanje o srpskoj sudbini u 20. veku“. Dakle, u tom grmu leži zec, Danojlić se pozabavio srpskom sudbinom u 20. veku koja je, po memorandumskoj definiciji, tragična jer su Srbi uvek i svuda žrtve. Ta tragičnost je naročito došla do izražaja u Srebrenici jula 1995, ili u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje 1992. godine, ili tokom četvoro-godišnjeg ubijanja Sarajeva. Ali ti motivi nisu dostojni Danojlićevog pera koje već decenijama stoji na braniku srpstva. Valjda nisu dovoljno tragični. Ako ovo nekome liči na ideološko učitavanje, neka se zapita da li bi se za nekog potencijalnog laureata NIN-ove nagrade moglo reći da je „lingvista bošnjačke/albanske/hrvatske tragedije“. Prilično nezamisliva situacija. Sa *trezvenog razmišljanja o srpskoj sudbini* u prošlom veku prelazimo naglo na daleku prošlost, u svet *Semolj zemlje* gde mišljenje nije baš poželjno („Plašim se zmije i umovanja. Zmiju umijem ubiti žitkim prutom, dići je tojagom i objesiti da visi na trnu. Znam da niko neće žaliti ako je nađe, smrdljivu. Ali, umovanje ne umijem ubiti. Pri tom mi ni prut ni trn ne mogu pomoći.“ – ova-ko glasi jedan odlomak iz tzv. romana Mira Vuksanovića). A šta kažu gospodari institucionalne moći, poznati i kao članovi žirija: „Mitski svet, jedan bivši epski prostor sa arhajskom dubinom, kr- cat tragičkim simbolima, dakle, daleku izvornost i snagu same zemlje i postojanja, roman čuva i gradi u rečima i jeziku, a uskra-ćuje u pričama i likovima“. Eto jednostavnog recepta za pisanje romana dostojnog NIN-ove nagrade. Uzmete prostor koji je ne-koć bio epski (čuvana je epska pesma „Zidanje Skadra na Semolj zemlji“), napravite u njemu duplo dno da dobije arhajsku dubinu (kad je tekst već plitak, neka bar dubina bude arhajska), tako pripremljen i produbljen prostor nakrcate tragičkim simbolima (kao što su prut, trn i tojaga) i automatski dobijete mitski svet. E, sad u tom mitskom svetu nadljudskim speleološkim naporom otkrijete daleku izvornost zemlje (zemlja je izvorna, voda je izvorska) i njenu snagu (valjda isto daleku, ogleda se verovatno u sili gravitacije), a samim tim i izvornost i snagu postojanja (pošto zemlja i njena snaga očigledno postoje). Ostaje vam samo da sve to sačuvate i izgradite u rečima i jeziku (gradeći sačuva-te ili čuvajući sagradite, po ličnom izboru) i za vas nema zime, pogotovo ako ne *zebate od mnogo mišljenja*. I još jedna važna napomena: da biste dobili NIN-ovu nagradu za najbolji roman, uopšte ne morate da napišete roman. Dakle, ne budite naivni.

VREME SMRTI I RAZONODE

lirika utoke

Piše: Predrag Lucić

ŠIZOFRENDIJA

(iz pesmarice Borisa Tadića i Ive Josipovića)

Vrati mi krpice moje,
Stanove, odmarališta,
I ono što izbeglo je,
Vrati sve, pa nikom ništa.

Vrati ti najprije meni
Ono što dobro se trži,
Genocid plati po cijeni,
A izbjeglice zadrži.

Kosovo celo si prizno
I prizno celu Srbiju,
Dokaži da nisi šizno,
Vrati mi bar Metohiju.

Evo ti, boli me dupe,
Sretko i klan iz Zemuna,
Vrati mi Inine pumpe,
Vraćam ti ženu s Brijuna ■

Foto: Miroslav Dragović

koć bio epski (čuvana je epska pesma „Zidanje Skadra na Semolj zemlji“), napravite u njemu duplo dno da dobije arhajsku dubinu (kad je tekst već plitak, neka bar dubina bude arhajska), tako pripremljen i produbljen prostor nakrcate tragičkim simbolima (kao što su prut, trn i tojaga) i automatski dobijete mitski svet. E, sad u tom mitskom svetu nadljudskim speleološkim naporom otkrijete daleku izvornost zemlje (zemlja je izvorna, voda je izvorska) i njenu snagu (valjda isto daleku, ogleda se verovatno u sili gravitacije), a samim tim i izvornost i snagu postojanja (pošto zemlja i njena snaga očigledno postoje). Ostaje vam samo da sve to sačuvate i izgradite u rečima i jeziku (gradeći sačuva-te ili čuvajući sagradite, po ličnom izboru) i za vas nema zime, pogotovo ako ne *zebate od mnogo mišljenja*.

I još jedna važna napomena: da biste dobili NIN-ovu nagradu za najbolji roman, uopšte ne morate da napišete roman. Dakle, ne budite naivni.

Pored podobne fabule i hronotopa, NIN-ov žiri ponekad boduje i podobne aktivnosti književnih likova. Povodom dodele NIN-ove nagrade za 2000. godinu *Sitničarnici* „Kod srećne ruke“ Gorana Petrovića, u obrazloženju žirija je stajalo i ovo: „Kod Petrovića svi čitaju, od korektora do policajca; čitanjem se održava duhovnost, uspostavljaju tajne veze između ljudi i pronalazi smisao stvari i događaja“. Na stranu sportski podatak da je čitanje trening za održavanje duhovnosti (ko čita, taj se oduhovljuje; u zdravoj knjizi zdrav duh), saznanje da delatnost kojom se likovi u romanu bave predstavlja sama po sebi prozni kvalitet zaista je epohalno otkriće. Da je kojim slučajem Rej Bredberi napisao na srpskom „Farenhajt 451“, ne bi imao nikakve šanse kod NIN-ovog žirija. Kakav je to pisac koji piše o društvu u kojem su knjige zabranjene? Dobro, to je žanrovska literatura, ali ni većina klasika ne bi mnogo bolje prošla na čitalačkoj Prokrustovoj postelji NIN-ovog žirija. A i ti takozvani veliki romani svetske književnosti, to sve nešto bože me sakloni. Raskoljnikov ubija zelenašicu i njenu sestru (umesto da uči za ispite), Ana Karenjina vara muža (umesto da se udubi u neki roman, makar ljubavni), Merso ubija Arapina (umesto da se opusti uz neku laganu literaturu), Santjago peca (umesto da čita Mihajla Pantića) itd. Ako ste pomislili da je dovoljno da napišete roman u kojem svi likovi čitaju ili, pošto je to već provaljeno, na neki drugi način *održavaju duhovnost* (na primer – molitvom; roman o monasima zavetovanim na ćutanje koji se po čitav bogovetni dan mole, idealno rešenje ako vam dijalози ne idu od ruke, tako reći sigurica), da biste dobili NIN-ovu nagradu, grdno ste se prevarili. Potrebno je mnogo više od toga. Pre svega, da uvek budete na liniji koju su jasno zacrtali velikani iz Bulevara zvezda. I da imate izvesne *zasluge za narod*. Ukratko: gde god nađeš zgodno mesto, tu srpstvo posadi, a žiri je blagorodan, pa će da nagradi ■

BLOK BR. V

El Rašid: Uštve 2

